

УДК 349.6:[347.235:630]](477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.2.53>

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЛІСИ

Соколова А.К.,

докторка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри екологічного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-1840-6290

e-mail: a.k.sokolova@nlu.edu.ua

Черкашина М.К.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри екологічного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-8892-5440

e-mail: m.k.cherkashyna@nlu.edu.ua

Соколова А.К., Черкашина М.К. Стан та перспективи права приватної власності на ліси.

Акцентовано, що в Україні, незважаючи на соціальні перетворення у світі та загальні процеси і значущість відтворення, охорони та збереження навколишнього природного середовища, нагально стоять проблеми раціонального та ефективного використання природних ресурсів та комплексів.

Зазначене не повною мірою підходить беззаперечній концепції необхідності врахування інтересів майбутніх поколінь та задоволення сучасних потреб людства. Зважаючи на це, доведено, що слід якнайшвидше визначитися із здійсненням комплексного теоретичного аналізу правової природи і специфіки права власності на природні об'єкти – а саме, приватної власності одного з компонентів довкілля – лісів. Наведене слугуватиме виправленню сучасної ситуації, гарантуванню реалізації екологічних прав кожного громадянина нашої країни, зокрема права приватної власності на ліси.

Проведено аналіз норм чинного вітчизняного законодавства, зокрема, лісового й земельного, приписами яких врегульовуються відносини приватної власності на природні ресурси, у тому числі й лісові. Аргументовано, що нині одним із першочергових кроків має стати вироблення спеціального правового механізму, наприклад, шляхом поширення практики реалізації права приватної власності на ліси. Виходячи із сучасних тенденцій функціонування і розвитку екологічного права та його провідних підгалузей – лісового й земельного, доведено, що при дослідженні права приватної власності щодо природних ресурсів, зокрема лісів, земель, а саме його юридичної природи, значний інтерес викликає чітке встановлення як його об'єкта, особливостей так і суттєвих ознак останнього.

Охарактеризовано екологічний стан лісів на території нашої країни. З'ясовано, що головною підставою чіткого відокремлення й законодавчого закріплення підстав виникнення права приватної на ліси є передовсім їх функціональне призначення, оскільки компоненти лісів (лісових екосистем) взаємозалежні й взаємопов'язані. Запропоновано привести у відповідність до приписів Лісового кодексу України ст. 56 Земельного кодексу України тощо.

Обґрунтовано пропозиції з удосконалення екологічного (зокрема, лісового і земельного) законодавства України щодо правової основи приватної власності на ліси.

Ключові слова: екологічне законодавство, лісове законодавство, право приватної власності на ліси, підстави виникнення права приватної власності на ліси, право приватної власності на землю.

Sokolova A.K., Cherkashyna M.K. The current status and future prospects of the legal framework for private forest ownership.

Despite global social changes and the generally recognized importance of restoring, protecting, and conserving the environment, Ukraine continues to face urgent challenges in ensuring the rational

and efficient use of its natural resources. The existing situation does not fully correspond to the well-established concept of the necessity to consider the interests of future generations while satisfying the current needs of humanity. Therefore, a comprehensive theoretical analysis of the legal framework and specific features of ownership rights to natural objects is required, especially in relation to private forest ownership as a significant part of the environmental system. Such an analysis will contribute to improving the current situation ensuring the realization of the environmental rights of citizens of our country, including the right for private forest ownership.

An analysis of the current national legislation has been carried out. The study focused primarily on forest and land legislation, because these legal provisions govern relations related to the private ownership of natural resources, including forests. The research demonstrates the need to introduce effective regulatory mechanism aimed at facilitating the lawful exercise and protection of private ownership rights to forests. Taking into account current trends in the development of environmental law as well as in forest and land law, it becomes clear that the study of private ownership of natural resources, including forests and land, and its legal nature requires particular attention to the precise definition of the object of ownership, its distinctive features, and its essential legal characteristics.

The ecological condition of forests in Ukraine has been characterized. It has been determined that the principal basis for clearly distinguishing and legally formalizing the grounds for the emergence of private forest ownership lies in their functional purpose, since the components of forest ecosystems are interdependent and interconnected. It is proposed to harmonize Article 56 of the Land Code of Ukraine with the provisions of the Forest Code of Ukraine and related legislative acts.

Furthermore, substantiated proposals have been developed to improve Ukrainian environmental legislation (in particular, forest and land law) with respect to the legal framework governing private forest ownership.

Key words: environmental law, forest law, private forest ownership, legal grounds for private forest ownership, private land ownership.

Постановка проблеми. Слід наголосити, що провідним програмним документом у сфері регулювання екологічних відносин вважається Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (далі – Закон) від 28 лютого 2019 року [1], що є прийнятним і обґрунтованим. Вказувати це дозволяє той факт, що в документі визначено сучасні проблеми, стан як окремих природних компонентів так і навколишнього середовища в Україні, конкретизовано основні напрями політики щодо конкретних природних об'єктів.

Відповідно, актуальність дослідження науково-правових засад приватного права власності в тому числі на ліси не викликає сумнівів, що підтверджує й аналіз програмних законодавчих положень.

Проблемні питання права власності, зокрема, приватної щодо природних ресурсів та комплексів взагалі та конкретно лісів потребують ретельного розгляду. Цей аналіз слід почати з визначення загальних положень цього права.

На сьогодні досліджуване право (приватної власності) закріплено в низці нормативно-правових актів. Так, слід назвати Конституцію України [2, ст. 13], та безпосередньо екологічне законодавство: Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища [3, ст. 4], «Про природно-заповідний фонд України» [4, ст. 4], Про Червону книгу України [5, ст. 7], Земельним і Лісовим кодексами України [6; 7] тощо.

Необхідно наголосити, що в нашій країні тривають основоположні реформи важливою ознакою яких є саме запровадження та рівноправ'я визначених законом різноманітних форм власності щодо природних ресурсів та комплексів – права власності Українського народу, державної, комунальної і приватної власності.

Також є потреба підкреслити, що зміни в чинному лісовому законодавстві, що відбулися останнім часом, а саме з питань правового забезпечення права приватної власності на ліси, торкнулися суттєвих характеристик цього права власності. У той же час відносини права приватної власності на ліси характеризуються певною специфікою, що пояснюється передусім своєрідністю ознак, притаманних її об'єктному складу, певними підставами щодо виникнення, зміни та припинення права приватної власності на ліси тощо. Враховуючи наведене, стає очевидним, що вказані питання потребують детального вивчення.

Стан опрацювання проблеми. На сьогодні в екологічному праві проблемні питання права власності на природні ресурси та комплекси взагалі та права приватної власності на ліси зокрема

є недостатньо дослідженими. На жаль, на цей час існують лише поодинокі роботи, автори яких акцентують увагу на вказаних правових явищах (таких авторів як В.В. Носік [8], І.І. Каракаш [9; 10], А.К. Соколова [11], Н.Г. Юрчишин [12] та ін.). Також, серед вітчизняних авторів, які у своїх працях висвітлюють певні аспекти означеної теми, варто назвати В.І. Андрейцева, А.С. Довгерта, Н.Р. Кобецьку, М.В. Краснову, Н.А. Саніахметову, Є.О. Харитонову та ін. Однак, зважаючи на суттєве оновлення екологічного (зокрема, земельного, лісового) законодавства, слід наголосити, що нині в межах вітчизняної правничої науки не проводилося всебічного комплексного дослідження вказаних проблем, що підвищує актуальність обраної теми.

Метою статті є проведення комплексного аналізу приписів екологічного (зокрема, лісового й земельного) законодавства щодо приватної власності на ліси, а також вивчення системи наукових поглядів по цій проблемі, розробка й обґрунтування рекомендацій з удосконалення законодавства у вказаній сфері.

Виклад основного матеріалу. Перед викладенням основних положень роботи звернемося до характеристики сучасного стану лісів в нашій країні. Так наголошується, що сучасний екологічний стан лісів зумовлюється як інтенсивністю антропогенного впливу, так і зростаючими техногенними навантаженнями, які суттєво впливають на природну стійкість і середовище формуючу функцію лісової екосистеми. В середньому щороку в країні виникає до 3500 лісових пожеж в середньому на площі до 40000 га. Порушення природної стійкості лісів призводить до підвищення сприйнятливості лісових насаджень до впливу шкідників, різноманітних уражень і хвороби рослин. Безумовно, такий стан лісів як об'єктів права народної власності не може задовольняти потреби суспільства і держави у повному обсязі [10, с. 287].

Так, за офіційними даними, лісистість становить 15,9 відсотка території України. Ліси на території держави розміщені нерівномірно, від 3,7 відсотка у Запорізькій до 51,4 відсотка у Закарпатській областях. Оптимальним, за європейськими рекомендаціями, є показник лісистості 20 відсотків, для досягнення якого необхідно створити більше двох мільйонів гектарів нових лісів. Водночас створення нових лісів не повинне здійснюватися шляхом заліснення унікальних степових ділянок. Також законодавець робить висновки, що відсутність системи фінансування лісогосподарської діяльності, особливо у східних і південних регіонах України, призвела до припинення робіт із створення захисних лісових насаджень на малопродуктивних і деградованих землях та невиконання попереджувальних протипожежних заходів у лісах, що підвищило ризик виникнення лісових пожеж, осередків шкідників і хвороб лісу, всихання лісів і погіршення екологічної ситуації [1].

Відповідно, визначення лісу як одного з елементів навколишнього природного середовища, відносини якого з приводу охорони, відтворення й раціонального використання регламентуються екологічним законодавством, потребують вивчення питань, пов'язаних із належністю даного природного об'єкту.

Уперше за тривалий час у земельному законодавстві (Земельному кодексі України 1992 р.) [13] закріплено норму, коментуючи яку вчені дійшли відповідних висновків. Так, В.І. Андрейцев зазначав, що до лісових об'єктів приватної власності віднесено ліси, розташовані на угіддях селянських (фермерських) господарств площею до 5 га [14, с. 60]. А Н.Р. Малишева підкреслювала, що Земельний кодекс України допускає приватизацію невеликих ділянок лісу (до 5 га), якщо вони знаходяться на території колективних сільськогосподарських підприємств або селянських (фермерських) господарств [15, с. 38].

Земельний кодекс України 2001 р. (далі – ЗК України) також містить положення щодо власності на землі лісового фонду [6]. У його ст. 56 встановлено, що землі лісового фонду можуть перебувати в державній, комунальній і приватній власності. Громадянам та юридичним особам за рішенням органів місцевого самоврядування й органів виконавчої влади можуть безоплатно або за плату передаватись у власність замкнені земельні ділянки лісового фонду земельною площею до 5 га у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств. У закріпленому законодавством порядку громадяни й юридичні особи можуть набувати у власність земельні ділянки деградованих і малопродуктивних угідь для їх заліснення.

Лісовий кодекс України (1994 р.) відносив ліси виключно до державної власності [7]. Слід при цьому особливо наголосити на тому, що, встановлюючи в цьому Кодексі право державної власності на ліси, законодавець достеменно врахував доволі значну кількість причин соціально-політичного й економічного характеру, які перш за все пов'язані з унікальною екологічною

цінністю цього важливого компонента довкілля. Із цього статті 6 Закону випливає лише єдиний висновок: усі ліси України становлять собою державну власність. Слід зауважити, що й раніше діюче законодавство України про ліси (до 1994 р.) наголошувало саме на державній власності на цей природний об'єкт та її виключний характер.

На сьогодні, звичайно, на законодавчому рівні передбачається розширення переліку природних об'єктів та їх категорій, які можуть перебувати у приватній власності фізичних і юридичних осіб. Серед таких об'єктів слід назвати землю, об'єкти природно-заповідного фонду, тваринний світ тощо.

Це викликає нагальну потребу дослідження як поняття «право приватної власності» взагалі на природні об'єкти, так і розуміння цього права конкретно на ліси. Відповідно, виникає необхідність у з'ясуванні сутності, його ознак та особливостей, у застосуванні комплексного їх аналізу й у опрацюванні певних рекомендацій з удосконалення екологічного законодавства.

Зважаючи на наявність на території України вищевказаних лісів, законодавець цілком вчасно і виважено, на наш погляд, визначив конкретні форми права власності на ліси. Так, згідно з приписами Лісового кодексу України (в редакції 2006 р.) визначено, що ліси це об'єкт права власності; ліси, які знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності Українського народу [7, ст. 7].

Ліси можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності. Суб'єктами права власності на ліси є держава, територіальні громади, громадяни та юридичні особи.

Зважаючи на зазначену тематику роботи, необхідно додати, що функціонування приватної власності на ліси відбувається передусім згідно з вимогами Лісового кодексу України (далі – ЛК України), де зафіксовано, що лісові відносини – суспільні відносини, які стосуються володіння, користування та розпоряджання лісами і спрямовуються на забезпечення охорони, відтворення та сталого використання лісових ресурсів з урахуванням екологічних, економічних, соціальних та інших інтересів суспільства.

Цілком слушним є положення, що об'єктом лісових відносин визначено лісовий фонд України та окремі лісові ділянки. Щодо останніх то їх поняття зафіксовано в Законі, а саме: лісова ділянка – ділянка лісового фонду України з визначеними межами, виділена відповідно до ЛК України для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її у землекористувача або власника землі [7, ст. 1]. У зв'язку з наведеним можна визначити ознаки цих ділянок:

- це ділянки лісового фонду України;
- визначено їх межі;
- вони виділяються у відповідності з Лісовим кодексом України;
- вони виділяються для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів;
- вони виділяються без вилучення їх у землекористувача або власника землі.

Також положення ЛК України виділяють в якості об'єкта права приватної власності земельні лісові ділянки. Останні за нормами закону – це земельні ділянки лісового фонду України з визначеними межами, які надаються або вилучаються у землекористувача чи власника земельної ділянки для ведення лісового господарства або інших суспільних потреб відповідно до земельного законодавства.

До характерних рис зазначеного об'єкту слід віднести наступне:

– це земельна ділянка лісового фонду (в свою чергу до лісового фонду України належать усі ліси на території України незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, у тому числі лісові ділянки, захисні насадження лінійного типу площею не менше 0,1 гектара, інші лісовкриті землі);

- щодо неї визначено межі;

- вона надається або вилучається у землекористувача чи власника земельної ділянки;

- вона надається або вилучається для ведення лісового господарства або інших суспільних потреб;

- вона надається або вилучається відповідно до земельного законодавства.

Така ділянка як об'єкт права власності повинна бути «замкненою». Ця додаткова ознака встановлена ст. 12 ЛК України. Однак така риса в законі не знайшла відповідного тлумачення. Таке положення не можна визнати прийнятним і відповідно слід сформулювати її і закріпити в лісовому законодавстві. Тим паче що в інших підгалузях екологічного законодавства така практика існує. Це наприклад, положення ст. 1 Водного кодексу України: замкнений водний об'єкт – при-

родна або штучно створена водойма, не зв'язана з іншими водними об'єктами (крім водоносних горизонтів) [16]. Відповідно наявність закріплення в лісовому законі зазначеної дефініції сприятиме належному правозастосуванню.

Також до вказаних об'єктів закон відносить так звані самозалісені ділянки. Вони визначені в кодексі як земельні ділянки будь-якої категорії земель (крім земель лісгосподарського призначення, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення) площею понад 0,5 гектара, вкрита частково чи повністю лісовою рослинністю, залісення якої відбулося природним шляхом. Ознаками вказаних ділянок є:

- вони є земельними ділянками будь-якої категорії земель (крім земель лісгосподарського призначення, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення);
- площа ділянок понад 0,5 гектара;
- вони вкриті частково чи повністю лісовою рослинністю;
- їх залісення відбулося природним шляхом.

У контексті наведеного вбачається за доцільне зупинитися на тому, які об'єкти та їх формулювання за нормами Лісового Кодексу і Земельного кодексу України віднесено до об'єктів права приватної власності на ліси.

Так, згідно зі ст. 12 ЛК України позначено, що громадяни та юридичні особи України можуть безоплатно або за плату набувати у власність у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств замкнені земельні лісові ділянки загальною площею до 5 гектарів.

ЗК України також позначає, що громадянам та юридичним особам за рішенням органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади можуть безоплатно або за плату передаватись у власність замкнені земельні ділянки лісгосподарського призначення загальною площею до 5 гектарів у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств.

Таким чином, у Земельному та Лісовому кодексах України вживаються різні формулювання об'єктів права приватної власності на ліси. Виходячи з цього, вбачається за доречне встановити їх співвідношення.

Відповідно перед законодавцем постає завдання визначити ознаки об'єктів права приватної власності на ліси, а також встановити їх точне формулювання, що має доволі вагоме значення при виникненні щодо них саме приватної власності. Адже останнє може бути закріпленим тільки на об'єкти права приватної власності на ліси, які відповідатимуть окресленим ознакам (характеристикам).

Як вбачається об'єктом права власності виступають ліси. Чинне лісове законодавство чітко визначає формулювання лісів. Так, ст. 1 ЛК України вказує, що ліс це тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. Крім того, визначений правовий статус лісів: ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місце розташуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах.

Перш за все звернемо увагу на наведене формулювання «лісу» за ст. 1 ЛК України. Визначення терміну в чинному законодавстві слід визнати позитивним, але необхідно наголосити на змістовному його наповненні. Та вказати на відсутність жодних юридичних ознак, бо по суті ми маємо справу з природничим визначенням «лісу». Таким чином дослідження змісту наведеної дефініції дозволяє стверджувати про потребу розробки і закріплення в чинному лісовому законодавстві поняття «лісу», в якому будуть відображені його юридичні ознаки.

Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави.

Таким чином, зважаючи на кількість об'єктів права приватної власності на ліси, зафіксованих в законі, необхідно зупинитися на дослідженні вказаних приписів більш детально. Тому враховуючи їх важливість є необхідність проаналізувати представлені визначення об'єктів.

При визначенні зазначеної тематики є потреба звернутися до новацій чинного лісового законодавства. Мова йде про появу нових термінів у Лісовому кодексі України, а саме формулювання певних видів лісів таких як: природні ліси (природні лісові екосистеми) – ліси (лісові екосисте-

ми), в яких локально і тимчасово проявився антропогенний вплив, але він не змінив ценотичної структури фітоценозів і тому природні лісові екосистеми здатні протягом короткого часу регенеруватися (відновитися) природним шляхом до стану пралісових екосистем; праліси (пралісові екосистеми) – споконвічний, стародавній ліс (природні лісові екосистеми), що сформувався природним шляхом і в ході розвитку не зазнав безпосереднього антропогенного впливу; квазіпраліси – умовно пралісові екосистеми, в яких відбувся незначний тимчасовий антропогенний вплив, що не змінив природної структури лісостанів і при припиненні якого натуральний стан екосистем повністю відтворюється протягом короткого періоду (ст. 1 ЛК України). Також визначено їх правовий статус – національна природна спадщина України. Правовий режим вказаних лісів характеризується наступним :

- задля охорони цих лісів у них забороняються всі види рубок, будівництво споруд, прокладання шляхів, лінійних та інших об'єктів транспорту і зв'язку, випасання худоби, промислова заготівля недеревинних лісових продуктів тощо;
- усі виділені ліси входять до категорії лісів природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення, а також виділяються в особливі охоронні лісові ділянки;
- навколо лісів устанавлюються охоронні зони завширшки не менше подвійної висоти деревостану пралісу, в яких забороняються суцільні та поступові рубки;
- наявність цих лісів є підставою для оголошення відповідних територій і об'єктів природно-заповідного фонду України пралісовими пам'ятками природи;
- визначення належності лісових територій до зазначених лісів здійснюється за спеціальною методикою, яка розробляється і затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- власники або користувачі земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених пам'ятками природи, беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення режиму їх охорони та збереження (ст. 28 Закону України Про природно-заповідний фонд України).

Спираючись на наведені характеристики екологічного стану зазначених лісів на території нашої країни, їх функціональне призначення і, нарешті, взаємозалежність і взаємопов'язаність компонентів лісових екосистем в цілому, підкреслимо, що набуває актуальності й важливості чітке відмежування й законодавче закріплення заборони на передачу цих лісів у приватну власність.

Ретельно вивчивши і проаналізувавши приписи Лісового кодексу України та Земельного кодексу України можна наголосити, що в них присутні положення стосовно особливостей права приватної власності на ліси. Йдеться мова про зміст статей 13 та 14 ЛК України:– право приватної власності на ліси громадян та юридичних осіб України виникає з дня державної реєстрації права власності на земельну ділянку; – право приватної власності на ліси припиняється в разі припинення права власності на земельну лісову ділянку у випадках і в порядку, встановлених законом.

Тобто поєднуються два природних об'єкта – відповідний лісовий об'єкт і земельна ділянка під ним, що слід визнати особливістю права приватної власності на ліси. Вбачається, що їх поєднання не є випадковим, оскільки вони за своїми природничими характеристиками взаємопов'язані й взаємозалежні.

Таким чином, у екологічному законодавстві втілено певні новації, які раніш не були притаманні відповідному лісовому чи земельному законодавству користування природними ресурсами.

Між тим, законодавство в досліджуваній сфері потребує удосконалення. Підкреслимо що, до

Лісового й Земельного кодексів України, що становлять основу правового регулювання відносин права приватної власності, не внесені необхідні зміни і доповнення. Як уже наголошувалося, неузгодженість їх приписів не можна визнати правильним, тим більше в умовах сьогодення.

Висновки. Підсумовуючи, кажемо, що, по-перше, основний документ у сфері регулювання лісових відносин – Лісовий кодекс України особливим різновидом об'єктів права приватної власності на ліси визнає, зокрема, земельні лісові ділянки, самозалісені ділянки. Крім того, стосовно конкретного об'єкта права приватної власності на ліси, зважаючи на його природничі характеристики та цільове призначення, встановлюється спеціальний правовий режим.

По-друге, аналіз приписів нормативних актів підтверджує, що нині існує потреба в удосконаленні як екологічного законодавства в цілому, так і основних його підгалузей – лісової та земельної, зокрема, у питаннях права приватної власності на ліси. Одним із напрямків слід визнати внесення змін і доповнень до Лісового й Земельного кодексів України, що дозволить створити

належну правову основу і забезпечить закріплення єдиного підходу до правової регламентації загальних питань й особливостей права приватної власності на ліси.

По-третє, враховуючи наявні прогалини і колізії, окреслена тема потребує подальшого комплексного дослідження, у тому числі й у контексті перспективи реалізації приватної власності на ліси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення: 15.11.2025).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Ред. від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#top> (дата звернення: 15.11.2025).
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546. Ред. від 08.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 15.11.2025).
4. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502. Ред. від 04.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення: 15.11.2025).
5. Про Червону книгу України: Закон України від 07.02.2002 р. № 3055-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 30. Ст. 20. Ред. від 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14> (дата звернення: 15.11.2025).
6. Земельний кодекс України: від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3/4. Ст. 27. Ред. від 31.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 15.11.2025).
7. Лісовий кодекс України: від 21.01.1994 р. № 3852-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 17. Ст. 99. Ред. від 31.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (дата звернення: 15.11.2025).
8. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу : монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
9. Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси у виключній формі: історико-юридичний аспект. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Т. 14. С. 183–194. URL: <http://hdl.handle.net/11300/2260> (дата звернення: 15.11.2025).
10. Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні: монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 436 с.
11. Соколова А. К. Флористичне право України: проблеми формування та розвитку: монографія. Харків : Право, 2009. 288 с.
12. Юрчишин Н.Г. Реалізація права приватної власності на ліси в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2009. 16 с.
13. Земельний кодекс України : від 13.03.1992 р. № 2196-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 25. Ст. 354. Втрата чинності: 01.01.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2196-12/ed20020101#top> (дата звернення: 15.11.2025).
14. Андрейцев В.І. Екологічне право. Загальна частина : курс лекцій в схемах. Київ: Вентурі, 1996. 218 с.
15. Малишева Н.Р., Єрофєєв М.І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Харків : Право, 2017. 416 с.
16. Водний кодекс України: від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189. Ред. від 08.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.11.2025).